

Entrepreneurial Education; Ontology, Epistemology and Methodology

Maryam Omidi Najafabadi¹

DOI: 10.22034/popsci.2021.292799.1101

Abstract

In the past, it was believed that entrepreneurs have inherent characteristics and these traits, such as creativity, human interaction skills, and risk-taking, are born with them. So, the basic premise was that entrepreneurship is not achieved through education. But today, entrepreneurship is recognized as a discipline and Knowledge of it must be acquired through education. This article raises three main questions; 1) What is entrepreneurship education? 2) Why is entrepreneurship education important? 3) How is entrepreneurship training conducted? This article is conducted as a review article. More than 28 related articles were reviewed using keywords to find documents related to the three questions on Google Scholar and sid data base. This article is presented in five parts with comprehensive models. The first part deals with the concept of entrepreneurial education and related terms. The second part explains the importance of entrepreneurial education. The third part, how to do entrepreneurial training in the form of Ajzen's behavior models has been presented. In the fourth part, an educational tool for creating value and entrepreneurship called effectuation theory has been introduced. Finally, in the fifth part, entrepreneurship education in Iran has been reviewed and based on the research results, conclusions and suggestions have been presented.

Keywords: Entrepreneurial Education; Ontology of entrepreneurial education; Epistemology of entrepreneurial education; Methodology of entrepreneurial education.

---

1 .Department of Economic, Agricultural Extension and Education, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Email: M.Omidi@srbiau.ac.ir

آموزش کارآفرینانه؛ چیستی، چرایی و چگونگی انجام آن

مریم امیدی نجف‌آبادی^۱

DOI: 10.22034/popsci.2021.292799.1101

نوع مقاله: علمی- ترویجی تاریخ ارسال: ۱۳۹۹/۱۲/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۹

چکیده

در گذشته باور بر این بود که کارآفرینان دارای ویژگی ذاتی هستند و این ویژگی‌ها مانند خلاقیت، مهارت تعامل انسانی و ریسک‌پذیری همراه آنان متولد می‌گردد. بنابراین فرض اصلی این بود که کارآفرینی از طریق آموزش حاصل نمی‌شود. اما امروزه کارآفرینی به‌عنوان یک رشته علمی شناخته شده است و از طریق آموزش باید دانش آن کسب گردد. در مقاله حاضر سه سوال اصلی مطرح است؛ (۱) آموزش کارآفرینی چیست؟ (۲) چرا آموزش کارآفرینی اهمیت دارد؟ (۳) آموزش کارآفرینی چگونه انجام می‌شود؟ این مقاله به شیوه مروری^۲ انجام شده است. برای یافتن مستندات مرتبط با سه سوال مطرح شده در پایگاه گوگل اسکولار^۳ و پایگاه جهاد دانشگاهی^۴ با استفاده از کلمات کلیدی تعداد بیش از ۲۸ مقاله مرتبط بررسی شد. این مقاله در پنج قسمت به همراه مدل‌های جامعی ارائه شده است. در قسمت اول به مفهوم آموزش کارآفرینانه و واژه‌های مرتبط با آن پرداخته می‌شود. در قسمت دوم چرایی و اهمیت آموزش کارآفرینانه بیان می‌گردد. قسمت سوم چگونگی انجام آموزش کارآفرینانه در قالب مدل رفتاری آژن ارائه می‌شود. در قسمت چهارم یک ابزار آموزشی ایجاد ارزش و کارآفرینی با نام نظریه امکان‌گرایی معرفی شد. نهایتاً در قسمت پنجم آموزش کارآفرینانه در ایران مورد بررسی و بر مبنای نتایج تحقیق جمع‌بندی و پیشنهاداتی ارائه شد.

کلید واژگان: آموزش کارآفرینانه؛ چیستی آموزش کارآفرینانه؛ چرایی آموزش کارآفرینانه؛ چگونگی انجام آموزش کارآفرینانه.

۱. دانشیار گروه اقتصاد، ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

M.Omidi@srbiau.ac.ir

2. Review Article.

3. Google scholar.

4. sid.ir.

برخی از صاحب‌نظران علم کارآفرینی را وراثتی می‌دانند که قابل یاددهی و یادگیری نخواهد بود. این نظریه تأثیر آموزش مهارت‌های کارآفرینی را برای توسعه‌ی این دانش کاملاً منتفی می‌داند. تغییرات در فضای اقتصادی دنیا و شکل‌گیری نسل جدیدی از کارآفرینان نواندیش باعث شد، که نظریه توارثی بودن کارآفرینی جای خود را به آموزش کارآفرینی بدهد (Imreh-Tóth and Imreh, 2014: 76). آموزش کارآفرینی به این معناست که سه قضیه یا مفروضه به صورت بدیهی مورد قبول واقع شده است: مفروضه اول: کارآفرینی می‌تواند یاد گرفته شود و منحصرًا یک توانایی ذاتی نیست؛ مفروضه دوم: کارآفرینی می‌تواند تدریس شود، به عبارت دیگر یادگیری تنها از طریق تجربه در زمینه و شرایط کارآفرینانه به دست نمی‌آید، بلکه از طریق تلاش‌های آموزشی نیز می‌تواند صورت پذیرد؛ مفروضه سوم: آموزش کارآفرینی می‌تواند از طریق دوره‌های مؤسسات آموزش عالی انجام پذیرد (مقصودی، ۱۳۹۵: ۶۷).

مؤسسه جهانی کارآفرینی و توسعه^۱، از شاخص جهانی کارآفرینی^۲ استفاده می‌کند که معتبرترین شاخص برای سنجش و رتبه‌بندی کارآفرینی است و در واقع امتیازی است که بر اساس کیفیت و پویایی‌های اکوسیستم کارآفرینی ارزیابی می‌شود. این ارزیابی بر اساس سنجش سه مجموعه با محتوای مجموعاً ۱۴ شاخص شامل نگرش‌های کارآفرینانه (۱- درک فرصت، ۲- مهارت‌های استراتژی، ۳- پذیرش ریسک، ۴- شبکه‌سازی، ۵- حمایت فرهنگی)، توانمندی‌های کارآفرینانه (۶- استفاده از فرصت، ۷- جذب فناوری، ۸- سرمایه انسانی، ۹- سطح رقابت) و آرمان‌های کارآفرینانه (۱۰- نوآوری محصول، ۱۱- نوآوری فرایند، ۱۲- رشد بالا، ۱۳- بین‌المللی سازی، و ۱۴- برخورداری از سرمایه ریسک) تشکیل می‌شود (حسن‌زاده و ظهیرالدینی، ۱۳۹۹: ۶۱). پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهند که کارآفرینی هم دارای بعد نظری و هم بعد عملی (کاربردی) است که می‌توان با روش‌های مختلف آموزشی به آموزش و پرورش کارآفرینان همت گماشت. در واقع دو بخش مهم شامل نگرش و توانمندی‌های کارآفرینانه شامل نه مورد بطور مشخص هستند که با آموزش-

1. Global Entrepreneurship and Development Institute (GEDi).
2. GEI (Global Entrepreneurship Index).

های کارآفرینی ارتقا می‌یابند و این قضیه اهمیت آموزش کارآفرینی را روشن می‌نماید. امروزه تقریباً در تمام کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه در همه پایه‌های تحصیلی، آموزش و ترویج کارآفرینی جایگاه ویژه‌ای دارد، به طوری که نوآوری در ابعاد گوناگون نظام آموزشی زمینه‌ساز تربیت و پرورش نسلی خلاق و چندبعدی است. یکی از دلایل بیکاری دانش‌آموختگان، عدم کسب مهارت و یادگیری است که با نوع آموزش و نظام آموزشی ارتباط مستقیم دارد. کشورهای پیشرفته، از جمله آمریکا، ژاپن و فنلاند آموزش کارآفرینی را محور اساسی برنامه‌های خود قرار داده‌اند و به فراگیران می‌آموزند که چگونه یک فکر یا ایده را به محصولی جدید تبدیل کنند (طغرایبی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵).

به نظر می‌رسد که مطالعات پیشین داخلی به طور کلی به آموزش کارآفرینی پرداخته‌اند و واژه‌های تخصصی "آموزش کارآفرینی" در مطالعات و ترجمه‌های داخلی مطرح نشده‌اند و گاهی اوقات به اشتباه بجای همدیگر استفاده می‌شوند؛ به عنوان مثال واژه‌های انگلیسی entrepreneurship education، entrepreneurial education و enterprise education به اشتباه معادل آموزش کارآفرینی ترجمه می‌شوند که کاملاً اشتباه است و این سه واژه تفاوت معناداری با هم دارند. لذا با توجه به خلاء مطالعاتی در این زمینه، تحقیق حاضر انجام شد.

پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به سه سوال اصلی ذیل است:

- ۱) آموزش کارآفرینی چیست؟ در این قسمت واژه‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی مورد بررسی و تعریف قرار می‌گیرند.
- ۲) چرا آموزش کارآفرینی اهمیت دارد؟ در این قسمت به بیان دلایل کمتر اشاره شده در مطالعات پیشین نیز پرداخته می‌شود.
- ۳) آموزش کارآفرینی چگونه انجام می‌شود؟ در این قسمت به بیان یک مدل مهم در زمینه آموزش کارآفرینی و تغییر رفتار فراگیران پرداخته می‌شود.
- ۴) در ایران وضعیت و متولیان آموزش کارآفرینی چه کسانی هستند؟

روش پژوهش

امروزه با انفجار اطلاعاتی توسط تعداد زیادی از مقالات که هر روزه در مجلات مختلف به چاپ می‌رسند؛ مطالعات مروری اهمیت زیادی پیدا کرده‌اند. مطالعات مروری برای استفاده

بهینه از حجم بالای اطلاعات تولید شده توسط مقالات و ارائه ترکیبی از شواهد به‌طور خلاصه مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته‌اند.

مقاله حاضر به شیوه مروری انجام شده است. برای یافتن مستندات مرتبط با چستی، چرایی و چگونگی آموزش کارآفرینی در پایگاه گوگل اسکولار با استفاده از کلمات کلیدی "entrepreneurship education"، "enterprise education" و "entrepreneurial education" تعداد زیادی مقاله در قسمت جست‌وجو یافت شد. برای انتخاب مستندات مورد استفاده ابتدا عناوین یافت شده توسط موتور جستجوی گوگل اسکولار از نظر ارتباط موضوعی بررسی شدند. در پایگاه جهاد دانشگاهی با استفاده از کلمه‌های کلیدی "آموزش کارآفرینی"، "آموزش کارآفرینانه" مقالات مرتبط جستجو شدند. مقالات پس از بررسی عنوان از نظر ارتباط چکیده با هدف تحقیق حاضر مورد بررسی قرار گرفتند. موارد منتخب که شامل ۲۸ مقاله بودند؛ مورد مطالعه کامل قرار گرفتند و در قالب سه سوال مطرح شده در این تحقیق تنظیم و ارائه شدند.

یافته‌های پژوهش

نتایج این پژوهش در سه قسمت در جهت پاسخ به ۴ سوال پژوهش حاضر ارائه شده است. آموزش کارآفرینی چیست؟ (واژه‌شناسی آموزش کارآفرینی)

تفاوت بین دو واژه آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه^۱ و آموزش کارآفرینی^۲ چیست؟

دو اصطلاح متداول در این زمینه، آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه و آموزش کارآفرینی است. آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه بیشتر بر رشد شخصی، طرز فکر، مهارت‌ها و توانایی‌ها متمرکز است؛ در حالی که اصطلاح آموزش کارآفرینی برای تمرکز بیشتر بر زمینه خاص ایجاد یک سرمایه‌گذاری و خوداشتغالی تعریف شده است (QAA, 2012). ارکیلا (۲۰۰۰) اصطلاح آموزش کارآفرینانه^۳ را به عنوان ترکیبی از آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه و آموزش کارآفرینی پیشنهاد کرده است (Erkkilä, 2000).

1. enterprise education.

2. entrepreneurship education.

3. Entrepreneurial education.

در حوزه آموزش کارآفرینی دو اصطلاح آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه و آموزش کارآفرینی نشان می‌دهد که دو دیدگاه کاملاً متفاوت در مورد معنای کارآفرینی وجود دارد؛ یکی اصطلاح "گسترده" و دیگری "محدود". تعریف محدود از کارآفرینی شامل شناسایی فرصت، توسعه کسب‌وکار، خوداشتغالی و سرمایه‌گذاری است و به معنای کارآفرین شدن. طبق تعریف گسترده از کارآفرینی، این امر در مورد رشد شخصی، خلاقیت، اعتمادبه‌نفس، ابتکار عمل و اقدام (عمل) یعنی کارآفرینانه شدن است. در دهه گذشته، آموزش کارآفرینی به طور فزاینده‌ای به عنوان یک رویکرد در سراسر مدرسه برای تحریک ذهنیت کارآفرینی در سطح مختلف آموزشی معرفی شده است. ما از این به عنوان "رویکردهای گسترده به آموزش کارآفرینی" یاد می‌کنیم. رویکردهای گسترده به آموزش کارآفرینی به برنامه‌های آموزشی نیاز دارد که فراتر از تعریف صلاحیت‌های کارآفرینی باشد (سوال "چه")^۳ و فعالیت‌های یادگیری را طلب نماید که زمینه‌سازی، پرورش و توسعه چنین شایستگی‌هایی را امکان‌پذیر می‌کند (سوال؛ "چگونه")^۴ (Baggen et al., 2021).

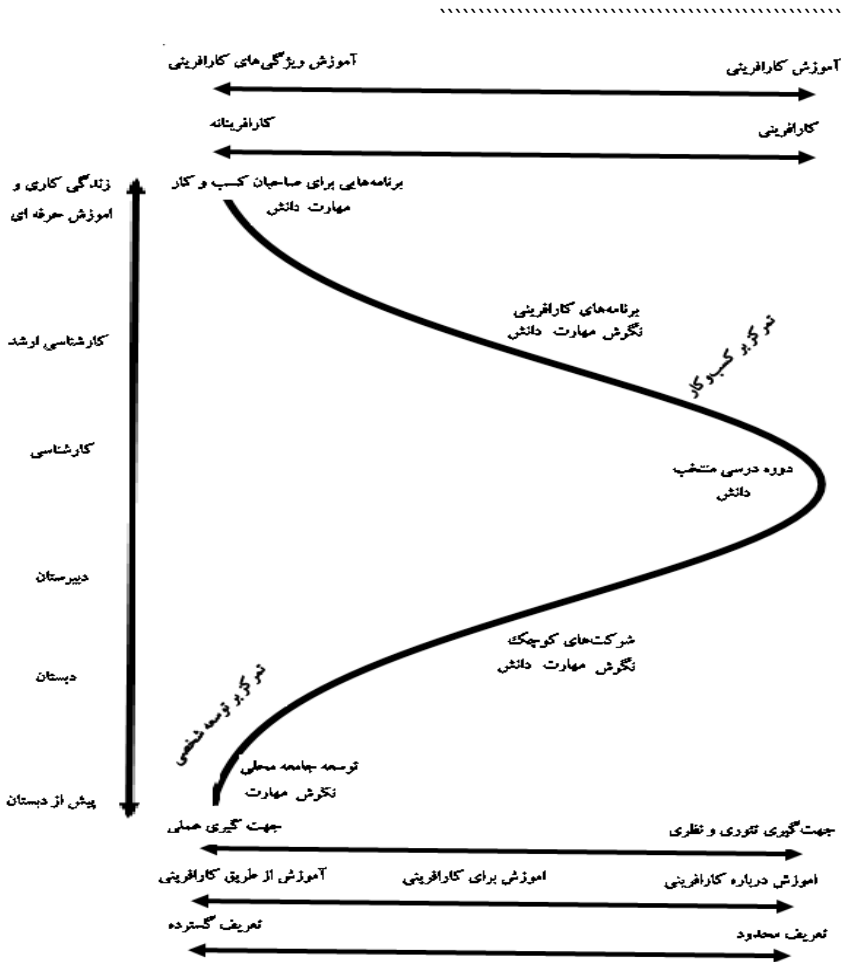
گیب (۲۰۰۲) بیان می‌کند که تفاوت اصلی میان دو مفهوم "آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه و آموزش کارآفرینی" این است که آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه در معنای وسیع بر روی مهارت‌ها و توانمندی‌ها تأکید دارد؛ اما آموزش کارآفرینی عمدتاً بر مهارت‌های لازم جهت راه‌اندازی و مدیریت کسب‌وکار تأکید دارد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که در آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه بر روی ابعاد کسب‌وکار تمرکز نمی‌شود و مهارت‌هایی نظیر راه‌اندازی یک کسب‌وکار و مدیریت آن مورد توجه قرار نمی‌گیرد؛ در حالی که در آموزش کارآفرینی، بخش عمده تأکید آموزش بر روی این است که چگونه می‌توان آن کسب‌وکار مستقل را به صورت انفرادی و یا گروهی راه‌اندازی و مدیریت کرد (Gibb, 2002:250).

1. Wide
2. Narrow
3. The "what" question
4. The "how" question

تعریف و رهیافت مورد استفاده عمیقاً بر نوع اهداف آموزشی، مخاطبان هدف، طراحی محتوای دوره، روش‌های تدریس و روش‌های ارزیابی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد، که منجر به تنوع گسترده‌ای از رویکردها در آموزش کارآفرینی می‌شود (Mwasalwiba, 2010: 33). گیب (۲۰۰۸) پیشنهاد می‌کند آموزش کارآفرینی در سیستم آموزشی نهادینه و درونی شود؛ لذا پیشنهاد می‌کند که کودک محوری در آموزش ابتدایی، موضوع محوری در آموزش متوسطه، تخصص محوری در آموزش‌های آزاد و رشته‌محوری در آموزش دانشگاهی باید در محوریت قرار گیرند (Gibb, 2008:43).

آموزش کارآفرینی اغلب در قالب سه رویکرد دسته‌بندی می‌شود. (شکل ۱) آموزش "در مورد" کارآفرینی^۱ به معنای یک رویکرد نظری محتوا محور و با هدف ارائه درک کلی از این پدیده است. این متداول‌ترین رویکرد در مؤسسات آموزش عالی است. آموزش "برای" کارآفرینی^۲ به معنای یک رویکرد شغلی و حرفه‌ای است که هدف آن ارائه دانش و مهارت‌های لازم به کارآفرینان نوپا است. آموزش "از طریق" کارآفرینی^۳ به معنای یک رویکرد مبتنی بر فرایند و اغلب تجربی است که در آن دانش‌آموزان یک فرایند یادگیری کارآفرینی واقعی را طی می‌کنند (Kyrö, 2005: 213). در حالی که رویکردهای "در مورد" و "برای" مربوط به دانش‌آموزان در مقاطع تحصیلی متوسطه و بالاتر است، رویکرد آموزش "از طریق" کارآفرینی می‌تواند برای همه دانشجویان و در همه مقاطع تحصیلی مرتبط باشد. شکل ۱. بازبینی اصطلاحات و واژه‌هایی که هم‌اکنون در آموزش کارآفرینی استفاده می‌شود را نشان می‌دهد.

1. Teaching "about" entrepreneurship
2. Teaching "for" entrepreneurship
3. Teaching "through" entrepreneurship

شکل ۱. بازیابی اصطلاحات و واژه‌ها در آموزش کارآفرینی

منبع: Erkkilä, 2000 و Kyrö, 2005 و Baggen et al., 2021

واژه صلاحیت‌های کارآفرینی^۱ به چه معناست؟

هدف اصلی بیشتر آموزش‌های کارآفرینی توسعه برخی از سطح صلاحیت‌های کارآفرینی است. جدول ۱ شامل چارچوبی است که برخی از صلاحیت‌های کارآفرینی را بیان می‌کند. صلاحیت‌های کارآفرینی در اینجا به عنوان دانش، مهارت و نگرش تعریف می‌شود که بر تمایل و توانایی انجام کارآفرینی تأثیر می‌گذارد (Sánchez, 2011: 249). جدول ۱، پیوستاری را نشان می‌دهد که ردیف‌های بالا نشان‌دهنده صلاحیت‌های شناختی هستند و ردیف‌های پایین نشان‌دهنده صلاحیت‌های غیرشناختی هستند. شایستگی‌های شناختی به راحتی قابل یادگیری و ارزیابی هستند، درحالی‌که شایستگی‌های غیرشناختی نیاز به یادگیری از طریق عمل دارند و ارزیابی آنها دشوارتر است (Moberg, 2014).

جدول ۱. صلاحیت‌های کارآفرینی در طیف شناختی و غیرشناختی

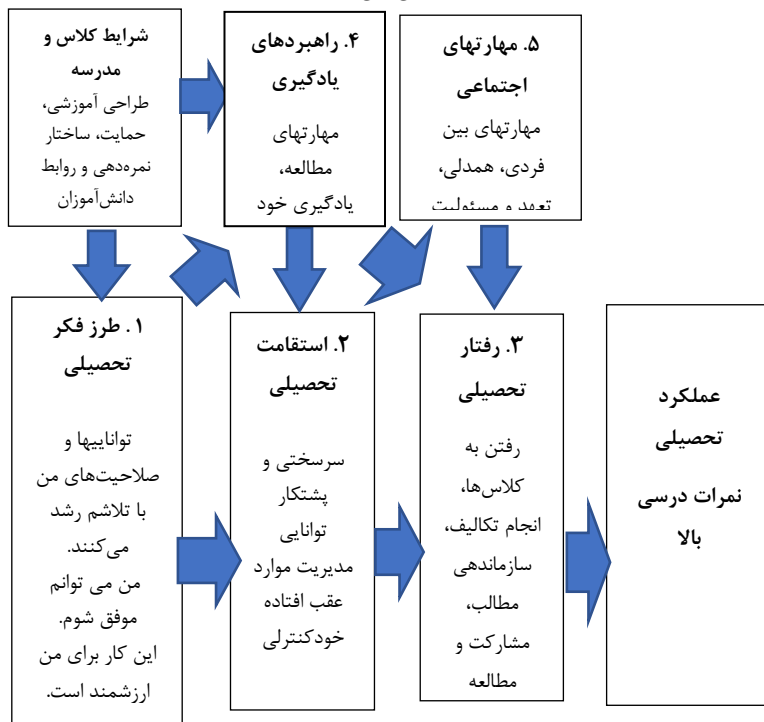
	موضوع اصلی	موضوعات فرعی	تفسیر مورد استفاده در این گزارش
صلاحیت‌های شناختی	دانش	مدل‌های ذهنی	دانش در مورد چگونگی انجام کارها بدون منابع، مدل‌های خطر و احتمال
		دانش اعلامی	مبانی کارآفرینی، ارزش‌آفرینی، ایده‌پردازی، فرصت‌ها، حسابداری، امور مالی، فناوری، بازاریابی، ریسک و ...
		بینش خودشناسی	دانش تناسب شخصی با کارآفرین یا کارآفرینانه بودن
مهارت	مهارت‌های بازاریابی	مهارت‌های بازاریابی	انجام تحقیقات بازار، ارزیابی بازار، بازاریابی محصولات و خدمات، ترغیب، چگونگی رفتار با مشتریان، اعلام چشم‌انداز.
		مهارت جذب منابع	خلق طرح تجاری، ایجاد یک برنامه مالی، دریافت سرمایه، اطمینان از دسترسی به منابع
		مهارت‌های شناسایی فرصت‌ها	شناسایی فرصت‌های تجاری و سایر فرصت‌ها، مهارت‌های توسعه محصول / خدمات / ایده‌ها
		مهارت‌های بین فردی	رهبری، ایجاد انگیزه در دیگران، مدیریت افراد، گوش دادن، حل تعارض، معاشرت
		مهارت‌های یادگیری	یادگیری فعال، سازگاری با شرایط جدید، کنار آمدن با عدم اطمینان
		مهارت‌های استراتژیک	تعیین اولویت‌ها (تعیین هدف) و تمرکز بر اهداف، تعریف چشم‌انداز، تدوین استراتژی، شناسایی شرکای استراتژیک
صلاحیت			

1. Entrepreneurial Competencies

های غیرشناختی	نگرش	اشتیاق کارآفرینانه	"من می‌خواهم". نیاز به موفقیت
		خودکارآمدی	"من می‌توانم". اعتقاد به توانایی فرد در انجام وظایف مشخص بصورت موفقیت‌آمیز
		هویت کارآفرینی	"من هستم" / من ارزشمند هستم". باورهای عمیق، هویت نقش، ارزش‌ها
		پیش قدم بودن	"انجام می‌دهم". اقدام‌گرا، مبتکر، فعال
		عدم قطعیت و تحمل ابهام	"من جرات دارم". راحت با عدم اطمینان و ابهام، سازگار
		نوآور بودن	"من می‌آفرینم". افکار / اقدامات بدیع، غیرقابل پیش بینی، تغییر بنیادی، مبتکر، خلاق، قانون‌شکن
		استقامت	"من غلبه می‌کنم". توانایی غلبه بر شرایط نامطلوب

(منبع: Sánchez, 2011 و Moberg, 2014)

تحقیقات نشان می‌دهد که آموزش کارآفرینانه می‌تواند به بهبود آموزش عمومی و عملکرد تحصیلی کمک کند (شکل ۲). در واقع آموزش کارآفرینانه منجر به بهبود صلاحیت‌های غیر-شناختی می‌شود که نهایتاً منجر به موفقیت تحصیلی می‌گردد (Farrington et al., 2012: 100).

شکل ۲. پنج عامل غیرشناختی تأثیرگذار بر موفقیت تحصیلی

منبع: Farrington et al., 2012

چرا آموزش کارآفرینی اهمیت دارد؟ (چرایی آموزش کارآفرینی)

متداول‌ترین دلیل اینکه محققان و کارشناسان، آموزش کارآفرینی را حائز اهمیت می‌دانند؛ این است که کارآفرینی به عنوان یک موتور اصلی برای رشد اقتصادی و ایجاد شغل دیده می‌شود (Wong et al., 2005:243). آموزش کارآفرینی نیز اغلب به عنوان پاسخ به جهانی است که به طور فزاینده‌ای نامشخص و پیچیده است و همه افراد و سازمان‌های جامعه را ملزم می‌کند که به صلاحیت‌های کارآفرینی مجهز شوند (Gibb, 2002: 250). علاوه بر دلایل معمول توسعه اقتصادی و ایجاد شغل که نشان‌دهنده اهمیت آموزش کارآفرینی است؛ دلایل دیگری نیز ذکر می‌گردد. نقش کارآفرینی در پذیرش چالش‌های مهم اجتماعی و آموزش کارآفرینی به عنوان ابزاری برای توانمندسازی مردم و سازمان‌ها برای ایجاد ارزش اجتماعی از جمله دلایل دیگری است که اهمیت کارآفرینی را روشن می‌نماید (Volkman et al., 2009). یک نقطه شروع مناسب‌تر در آموزش می‌تواند درک آموزش کارآفرینی به عنوان ابزاری برای دستیابی به علاقه، شادی، تعامل و خلاقیت بیشتر در بین دانش‌آموزان باشد (Lackéus, 2013: 30). چند محقق اخیراً پتانسیل آموزش کارآفرینی را برای افزایش درک موضوعات درسی در بین فراگیران، افزایش انگیزه و تعامل با مدرسه و کاهش مشکلات خستگی و ترک‌تحصیل دانش‌آموزان مطرح کرده‌اند (Moberg, 2014: 111).

جدول ۲. دلایل معمول و کمتر بیان شده اهمیت آموزش کارآفرینی

	سطح فردی	سطح سازمانی	سطح اجتماعی
	دلایل معمول آموزش کارآفرینانه		
ایجاد شغل	تمایل و توانایی در ایجاد رشد شغلی	رشد سازمان‌های خالق شغل بیشتر	کارآفرینی و نوآوری مسیرهای اصلی رشد و ایجاد اشتغال است
موفقیت اقتصادی	کارآفرینی می‌تواند به افراد موفقیت اقتصادی برساند	تجدید سازمان برای موفقیت بلند مدت هر شرکت اساسی است	فرایندهای نوسازی برای نشاط اقتصادی اساسی هستند

جهانی سازی، نوآوری و نوسازی	افراد برای پیشرفت در دنیای در حال تغییر به مهارت و توانایی کارآفرینی نیاز دارند	شرکت‌های کارآفرین نقش اساسی در تغییر ساختار بازار دارند	یک بازار تنظیم نشده و انعطاف پذیر به افرادی با مهارت‌های عمومی سطح بالاتر نیاز دارد
دلایل کمتر بیان شده برای آموزش کارآفرینانه			
خرسندی، سرگرمی، خلاقیت	خلاقیت و ایجاد ارزش؛ خلاقیت منبع اصلی مباحثات و افتخار مردم است.	خلاقیت و رضایت کارمندان برای عملکرد سازمان‌ها ضروری است	ثروت اقتصادی ملت‌ها با خوشبختی شهروندان ارتباط دارد
چالش‌های اجتماعی	مردم می‌توانند در جامعه تغییر ایجاد کنند و افراد حاشیه‌ای می‌توانند به موفقیت اقتصادی برسند	شرکت‌ها می‌توانند با ابتکارات کوچک برای ایجاد ارزش اجتماعی همکاری کنند	کارآفرینی اجتماعی به مشکلاتی در جامعه می‌پردازد که کارآفرینی تجاری نتوانسته است آنها را حل کند

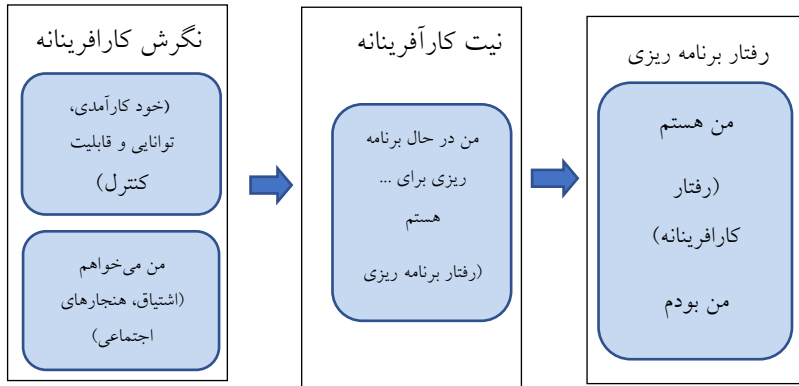
منبع: Lackeus, 2013 ،Volkman et al., 2009 ، Wong et al., 2005

چگونه کارآفرینی انجام می‌شود؟ (چگونگی انجام آن)

بیشتر مطالعات در مورد تأثیرات آموزش کارآفرینی بر این فرض است که کارآفرین شدن یک رفتار آگاهانه برنامه‌ریزی شده است. بر اساس "نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده"¹ برگرفته از حوزه روانشناسی، رابطه‌ای بین نگرش، نیت و رفتار استفاده می‌شود (Ajzen, 1991: 161, Bandura, 1997: 180). بیشتر مطالعات در مورد تأثیرات آموزش کارآفرینی بر این فرض است که کارآفرین شدن یک رفتار آگاهانه برنامه‌ریزی شده است. بر اساس "نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده" (TPB) برگرفته از حوزه روانشناسی، رابطه‌ای بین نگرش، نیت و رفتار استفاده می‌شود (Ajzen, 1991: 185, Bandura, 1997: 160). اگر نگرش افراد به کارآفرینی تحت تأثیر آموزش‌های کارآفرینی مثبت شود، نیت کارآفرینی آنها نیز تغییر خواهد کرد و متعاقباً به رفتار مطلوب کارآفرینی منجر خواهد شد. با استفاده از این ارتباط، محققان تحقیقاتی را انجام می‌دهند که نگرش و نیت کارآفرینی فراگیران را قبل و بعد از مداخله آموزشی ارزیابی نمایند. اگر نگرش و یا نیت کارآفرینی تغییر مثبت کرده باشد، آموزش کارآفرینی موفق عملی شده است. برای مثال تحقیق امیدنی نجف‌آبادی و همکاران

1. TPB (Theory of Planned Behavior)

۲۰۱۶) برای طراحی مدل نیت کارآفرینی دانشجویان کشاورزی از مدل آژن استفاده نموده است.

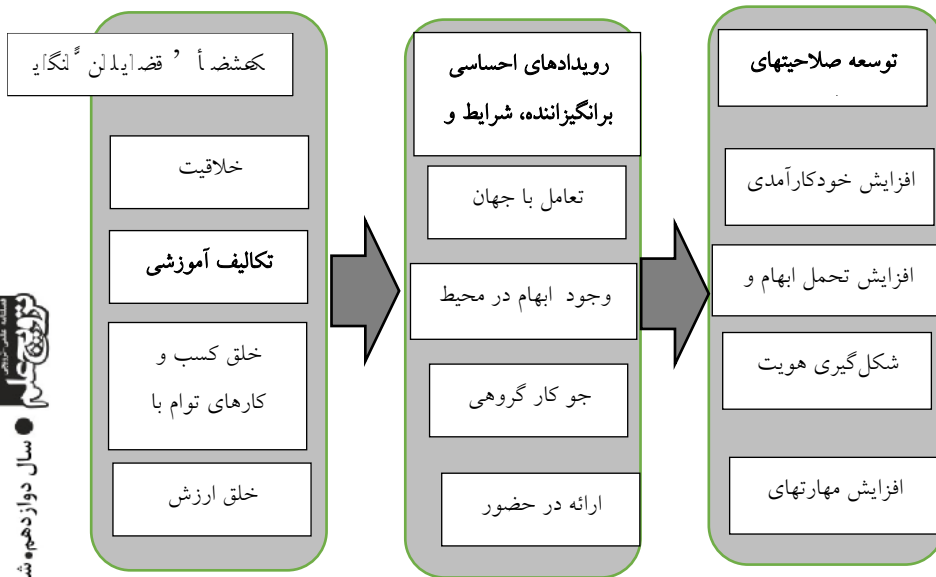

شکل ۳. رفتار برنامه‌ریزی شده (TPB) و کارآفرینی
منبع: (Ajzen, 1991)

بسیاری از محققان اظهار می‌دارند که فقط یک راه برای یادگیری کارآفرینی وجود دارد و آن یادگیری از طریق تجربه شخصی است. Cope اظهار می‌دارد هیچ میان‌بری وجود ندارد و تنها راه یادگیری کارآفرینی با یادگیری از طریق عمل^۱ یا مشاهده مستقیم^۲ بدست می‌آید. این مسئله معلمین را با این سوال بی‌پاسخ مواجه می‌کند که "یادگیری با انجام چه کاری؟" فعالیت‌هایی که باعث ایجاد صلاحیت‌های کارآفرینی می‌شوند: معلمان باید به دانشجویان خود تکالیفی بدهند تا ارزشی (ترجیحاً نوآورانه) را برای ذینفعان خارجی ایجاد کنند؛ این ایجاد ارزش باید بر اساس مشکلات و یا فرصت‌هایی که دانش‌آموزان از طریق یک فرایند شناسایی نمایند، باشد. چنین تکالیفی منجر به تعاملات مکرر با جهان خارج می‌شود که باعث تجربه احساس‌هایی مانند عدم اطمینان، ابهام و سردرگمی می‌شود. این روند به عنوان یک نتیجه مثبت و منبع یادگیری عمیق در نظر گرفته شود. برای کاهش سطح دشواری و عدم اطمینان باید از رویکرد کار تیمی استفاده شود تا دانش‌آموزان فرصت

1. Learning by doing
2. Direct observation

یادگیری به همراه همسالان و خلاقیت بیشتر را کسب نمایند. شکل ۴ رابطه بین تکالیف آموزشی، فعالیت‌ها/ رویدادهای انگیزشی و شایستگی‌های کارآفرینی را بیان می‌کند (Cope, 2005: 380; Omidi et al., 2016: 343).

شکل ۴. مدل آموزش کارآفرینی و برون‌دادهای آن

منبع: Cope, 2005

رویکردهای نوین در حوزه آموزش کارآفرینی

دامنه کارآفرینی مملو از مدل‌ها و چارچوب‌هایی است که نحوه ایجاد ارزش را برای کارآفرینان بیان می‌کند. برخی از مدل‌ها و نظریه‌های معاصر، بجای تمرکز بر سرمایه‌گذاری، تمرکز صریح‌تری بر ایجاد ارزش دارند و بنابراین می‌توان از آن در آموزش‌های کارآفرینانه عمومی به راحتی استفاده کرد و روند ایجاد ارزش^۱ را پشتیبانی کنند. یکی از ابزارها نظریه امکان‌گرایی^۲ است. این نظریه یکی از پراستنادترین نظریه‌های نوظهور کارآفرینی

1. Value Creation Process
2. Effectuation

است (Matalamäki, 2017: 933). شناسایی و پیگیری فرصت‌های کسب‌وکار جدید از قابلیت‌های مهم کارآفرینان موفق است. به همین ترتیب، شناسایی فرصت و پیگیری آن به عنوان یک زمینه مهم آموزش کارآفرینی پدید آمده است. اگرچه تحقیقات قبلی حاکی از آن بود که افراد می‌توانند از طریق آموزش‌های خلاقیت، توانایی خود را در شناسایی فرصت‌ها بهبود بخشند؛ پیشنهاد می‌گردد رویکرد ابزارگرایی امکان‌گرایی می‌تواند یک رویکرد آموزشی مناسب و جایگزین برای شناسایی و پیگیری فرصت‌ها باشد (Zhu et al., 2020). تحقیقات آرویدسون و همکارانش (۲۰۲۰) نشان داد که کارآفرینان بین‌المللی هنگامی که تجارب بیشتری کسب می‌کنند از منطق علیت به منطق امکان‌گرایی گذار می‌نمایند (Arvidsson et al., 2020: 16). امکان‌گرایی نظریه نسبتاً جدیدی است که طرز تفکر و منطق تصمیم‌گیری کارآفرینان را توصیف کرده است. امکان‌گرایی نشان می‌دهد که کارآفرینان چطور و چگونه فرصت‌ها را شناسایی کرده و از آنها استفاده می‌کنند. عموم تصمیمات دنیای واقعی در شرایط عدم اطمینان گرفته می‌شوند. سازاواتی معتقد است که کارآفرین‌ها با چالش‌های جدی روبرو هستند و ناچارند تصمیماتی متفاوت را اتخاذ کنند؛ مثلاً او بیان می‌کند که کارآفرینان قادر نیستند نسبت به میزان تقاضا، اندازه بازار و سهم بازار مورد انتظار و سؤالاتی نظیر این‌ها برای یک محصول کاملاً جدید، پاسخی داشته باشند. همه اینها نیز در شرایطی است که کارآفرینان عموماً منابع مالی و غیرمالی لازم برای یافتن پاسخ سؤالات فوق را در اختیار ندارند. برای پاسخ به این سؤال که کارآفرینان چطور تصمیم‌گیری می‌کنند، تحقیقات مختلفی در سال‌های اخیر انجام شده است که نشان می‌دهد کارآفرینان از الگویی به نام امکان‌گرایی تبعیت می‌کنند (Perry et al., 2012: 850).

تفکر امکان‌گرا بر امکان خلق اهداف ممکن با استفاده از امکانات موجود کارآفرین تأکید دارد. به بیان دیگر، منطق امکان‌گرا گرایش کارآفرین به استفاده از امکانات موجود، برای رسیدن به هر هدف مطلوب قابل دستیابی است. در این منطق تصمیم‌گیری،

کارآفرین به دنبال هدف‌گذاری، به معنای آنچه در شرکت‌های بزرگ مرسوم است، نمی‌رود؛ بلکه برخلاف مسیر هدف‌گذاری، در تلاش است تا با هر آنچه در دسترس دارد (امکانات موجود)، اهداف ممکن (قابل‌دستیابی) را خلق کند. این درحالی است که در تفکر هدف‌گرا، رسیدن به اهداف از پیش تعیین‌شده مورد توجه است؛ به بیان دیگر در هدف‌گرایی، کارآفرین گرایش به در خدمت‌گرفتن هر نوع امکاناتی که مورد نیاز باشد، دارد تا به اهداف از پیش تعیین شده برسد (Sarasvathy, 2009).

آموزش کارآفرینانه در ایران

یکی از مسائل مهم در برپایی دوره‌های آموزشی آن است که به چه کسانی آموزش داده شود؟ در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان گروه‌های سه‌گانه‌ای برای شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینانه به شرح زیر برشمرد.

- دانش‌آموزان و دانشجویان که در مجموعه دروس اجباری یا اختیاری خود درس‌های خاصی را برای آموزش کارآفرینی و آموزش ویژگی‌های کارآفرینی می‌گذرانند. آموزش کارآفرینی در کشور دو بعد دارد؛ اول آموزش رسمی است که از طریق آموزش و پرورش و وزارت علوم انجام می‌شود و بعد دیگر آموزش غیررسمی است که متولی این نوع آموزش سازمان فنی و حرفه‌ای است. سازمان فنی و حرفه‌ای با مدنظر قرار دادن آموزش کارآفرینی به عنوان یک برنامه‌درسی، با استفاده از نظر متخصصین سازمان و دانشگاه به تهیه و تدوین استاندارد برای آن پرداخته است. در همین ارتباط الگوی پیشنهاد شده از سوی سازمان بین‌المللی کار^۱ تحت نام^۲ KAB برای اجرا در مؤسسات فنی و حرفه‌ای معرفی و بومی‌سازی شده است. هدف KAB توسعه مهارت‌ها، نگرش‌ها و باورهای کارآفرینانه و در مقیاس وسیع‌تر، ایجاد یک فرهنگ کارآفرینانه است. مهارت‌های کارآفرینی شامل سه بخش مهارت‌های شخصی (کنترل و نظم درونی، ریسک‌پذیری، نوآوری و مقاومت و پشتکار)،

1 International Labor Organization (ILO)
2. Know About Business

مهارت‌های مدیریتی (برنامه‌ریزی و تعیین اهداف، تصمیم‌گیری، بازاریابی و مذاکره) و مهارت‌های فنی (مهارت‌های نوشتاری، ارتباطات کلامی و مهارت‌های تیم‌سازی) می‌باشند.

- کارآفرینان بالفعل و بالقوه گروهی هستند که از طریق تجارب فردی دست به انجام فعالیت‌های کارآفرینانه زده‌اند و به منظور تکمیل و تقویت توانایی‌های عملی خود در دوره-های آموزشی کارآفرینی شرکت می‌کنند. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت جهاد کشاورزی و بانک کشاورزی از دیگر نهادهای برگزارکننده دوره‌های آموزش کارآفرینی و اجرای طرح‌های توسعه اشتغال و کارآفرینی هستند.

- اقشار و گروه‌هایی در سطح جامعه؛ برای مثال کارکنان یک سازمان یا زنان سرپرست خانوار که به منظور گسترش و روحیه کارآفرینی بوسیله رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون و رادیو می‌توان مردم را با مفهوم و اهمیت کارآفرینی آشنا نمود و بعد از آن آموزش ویژگی-های کارآفرینانه را ارائه نمود (شکاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۲؛ خاتون اسعدی خلیلی و حق-پرست، ۱۳۹۲: ۵۲).

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر به منظور بررسی چیستی، چرایی و چگونگی انجام آن صورت گرفته است. در رابطه با چیستی آموزش کارآفرینی، مطالعات پیشین به بررسی آموزش کارآفرینی پرداخته‌اند ولی واژه‌های تخصصی "آموزش کارآفرینی" در مطالعات و ترجمه‌های داخلی مطرح نشده-اند و گاهی اوقات به اشتباه بجای همدیگر استفاده می‌شوند؛ لذا واژه‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی مورد بررسی و تعریف قرار گرفت. تفاوت اصلی میان دو مفهوم "آموزش ویژگی-های کارآفرینانه" و "آموزش کارآفرینی" این است که آموزش ویژگی‌های کارآفرینانه در معنای وسیع بر روی مهارت‌ها و توانمندی‌ها تأکید دارد؛ اما آموزش کارآفرینی عمدتاً بر مهارت‌های لازم جهت راه‌اندازی و مدیریت کسب‌وکار تأکید دارد.

در رابطه با چرایی و اهمیت آموزش کارآفرینی در این قسمت به بیان دلایل کمتر ذکر شده، مانند دستیابی به علاقه، شادی، تعامل و خلاقیت بیشتر در بین دانش‌آموزان اشاره گردید.

در رابطه با چگونگی انجام کارآفرینی، به مدل آژن اشاره شد. در واقع بر مبنای این مدل فقط نگرش مثبت منجر به تغییر رفتار نمی‌گردد و عوامل دیگری مانند کنترل رفتاری درک شده و هنجارهای انتزاعی (نظریات افراد تأثیرگذار مثل خانواده یا همکاران) بر تغییر رفتار تأثیرگذارند و نهایتاً آموزش کارآفرینی در ایران به همراه مهم‌ترین متولیان آن مورد بررسی واقع شد. گرچه نمی‌توان سازمان یا مؤسسه خاصی را متولی کارآفرینی دانست. ضمناً دولتی کردن بحث آموزش کارآفرینی هم گزینه درستی نیست. هر مؤسسه‌ای که وارد حوزه آموزش کارآفرینی می‌شود، باید مورد حمایت قرار گیرد و بسترهای مناسب برای فعالیت‌های مؤسسات در حوزه کارآفرینی فراهم شود.

منابع

۱. حسن‌زاده، محمد؛ ظهیرالدینی، مینوالسادات (۱۳۹۹). ارزیابی وضعیت کارآفرینی ایران بر اساس گزارشات دیده‌بان جهانی کارآفرینی و مؤسسه جهانی کارآفرینی و توسعه طی چهار سال اخیر، رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، تابستان ۱۳۹۹ شماره ۳۷ (جلد هفتم)، ۵۶-۶۹.
۲. خاتون اسعدی خلیلی، نرجس، حق پرست، فاطمه (۱۳۹۲). مطالعه تطبیقی آموزش های کارآفرینی در ایران و سایر کشورها و ارائه راهکارهای مؤثرآموزش کارآفرینی به زنان سرپرست خانوار تحت پوشش سازمان بهزیستی، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره ۱۶۲، ۴۴-۵۶.
۳. شکاری، عباس، زارعی سهتی، احسان، یزدخواستی، علی (۱۳۹۵). نقش الگوی آموزش های کارآفرینی گدار کسب و کار KAB بر مهارت های کارآفرینی کارآموزان مراکز آموزش فنی و حرفه ای، نظریه و عمل در برنامه درسی، سال چهارم، شماره هفتم، ۳۱-۵۴.
۴. طغرای، محمدمتقی، میرواحدی، سیدسعید، هاشمی، سمیه (۱۳۹۸). طراحی الگوی آموزش کارآفرینانه در مدرسه، نوآوری‌های آموزشی ۵۹-۸۲، ۱۸-۳.
۵. مقصودی، سمیه (۱۳۹۵). بررسی روش‌های تدریس در آموزش کارآفرینی. نشریه مطالعات آموزشی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارتش (نما). سال چهارم، شماره اول، ۶۳-۷۰.

6. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50, 179-211.
7. Arvidsson, H. G., Coudounaris, D. N., & Arvidsson, R. (2020). The shift from causation to effectuation for international entrepreneurs: Attitudes and attitude change versus social representations. *International Journal of Entrepreneurship*, 24(3), 1-23.
8. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*, W.H. Freeman, 158-166.
9. Baggen, Y., Lans, T., & Gulikers, J. (2021). Making Entrepreneurship Education Available to All: Design Principles for Educational Programs Stimulating an Entrepreneurial Mindset. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, Available at: <https://doi.org/10.1177/2515127420988517>
10. Cope, J. (2005). Toward a Dynamic Learning Perspective of Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29, 373-397.
11. Erkkilä, K. (2000). *Entrepreneurial education: mapping the debates in the United States, the United Kingdom and Finland*, Abingdon, Taylor & Francis.
12. Farrington, C. A., Roderick, M., Allensworth, E., Nagaoka, J., Keyes, T. S., Johnson, D. W. & Beechum, N. O. (2012). *Teaching Adolescents to Become Learners: The Role of Noncognitive Factors in Shaping School Performance--A Critical Literature Review*, ERIC.108 pages.
13. Gibb, A. (2002). In pursuit of a new 'enterprise' and 'entrepreneurship' paradigm for learning: creative destruction, new values, new ways of doing things and new combinations of knowledge. *International Journal of Management Reviews*, 4, 233-269.
14. Gibb, A. (2008). Entrepreneurship and enterprise education in schools and colleges: insights from UK practice. *International Journal of Entrepreneurship Education*, 6, 48.

15. Imreh-Tóth, M., Imreh, S. (2014). Entrepreneurship Education for Responsible Innovation. *Responsible Innovation*, 73 pp. 73-83.
16. Kyrö, P. (2005). Entrepreneurial learning in a cross-cultural context challenges previous learning paradigm. In: Kyrö, P. & Carrier, C. (eds.) *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a Cross-Cultural University Context*. Hämeenlinna: University of Tampere, 213-220.
17. Lackéus, M., Lundqvist, M. & Williams Middleton, K. (2013). How can Entrepreneurship Bridge Between Traditional and Progressive Education? *ECSB Entrepreneurship Education Conference*. Aarhus, Denmark, 29-31.
18. Moberg, K. (2014) . Assessing the impact of Entrepreneurship Education - From ABC to PhD. Doctoral Thesis, Copenhagen Business School.
19. Matalamäki, M. J. (2017). Effectuation, an emerging theory of entrepreneurship—towards a mature stage of the development. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, pp. 928-949.
20. Mwasalwiba, E. S. (2010). Entrepreneurship education: a review of its objectives, teaching methods, and impact indicators. *Education & Training*, 52, 20-47.
21. Omidi Najafabadi, M., Zamani, M., & Mirdamadi, M. (2016). Designing a model for entrepreneurial intentions of agricultural students. *Journal of Education for Business*, 91(6), 338-346.
22. Perry, J. T., Chandler, G. N., & Markova, G. (2012). Entrepreneurial effectuation: a review and suggestions for future research. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36(4), 837-861.
23. QAA(.2012). *Enterprise and entrepreneurship education: Guidance for UK higher education providers*. Gloucester, UK: The Quality Assurance Agency for Higher Education.
24. Sánchez, J. C. (2011). University training for entrepreneurial competencies: Its impact on intention of venture creation. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7, 239-254.

25. Sarasvathy, S. D. (2009). *Effectuation: Elements of entrepreneurial expertise*. Edward Elgar Publishing.
26. Volkmann, C., Wilson, K. E., Mariotti, S., Rabuzzi, D., Vyakarnam, S. & Sepulveda, A. (2009). *Educating the Next Wave of Entrepreneurs - Unlocking entrepreneurial capabilities to meet the global challenges of the 21st Century*. Geneva: World Economic Forum.
27. Wong, P. K., Ho, Y. P. & Autio, E. (2005). Entrepreneurship, innovation and economic growth: Evidence from GEM data. *Small Business Economics*, 24, 335-350.
28. Zhu, J., Bischoff, K. M., Kaap, E., Schmidt, D., Gielnik, M. M., & Frese, M. (2020). The effectiveness of an effectuation approach on opportunity identification and pursuit: Evidence from a randomized controlled field experiment. *Academy of Management Learning & Education*, (ja). Available at: <https://doi.org/10.5465/amle.2017.0092>